

STD : 12

અર્થશાસ્ત્ર

પાઠ : 3

નાણું અને કુગાવો

સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ માટે સાચો વિકલ્પ શોધો :

**(1) “વસ્તુઓ અને સેવાઓના બદલામાં જે સર્વસ્વીકૃત છે
ત નાણું છે.” - નાણાંની આ વ્યાખ્યા કોણે આપેલી છે.**

(અ) માર્શિલ

(બ) કેઇન્સ

(ક) પિગુ

(સ) રોબર્ટસન

(2) માંગમાં વૃદ્ધિ થવાના કારણે થતા ભાવવધારાને કેવો
કુગાવો કહે છે ?

(અ) માંગપ્રેરિત

(બ) ખર્ચપ્રેરિત

(ક) વેતનપ્રેરિત

(સ) નફાપ્રેરિત

(3) સતત અને સર્વગ્રાહી ભાવવધારાની સ્થિતિમાં નાણાંનું

મૂલ્ય.....

(અ) ઘટે છે.

(બ) વધે છે.

(ક) સ્થિર રહે છે.

(સ) બદલાતું નથી.

(4) સરકારે કાયદા દ્વારા વધતા ભાવોને અટકાવ્યા હોય,
તો તેવો ભાવવધારો કયા પ્રકારનો કુગાવો છે ?

(અ) દાબેલો કુગાવો

(બ) ખુલ્લો કુગાવો

(ક) દોડતો કુગાવો

(સ) છૂપો કુગાવો

(5) કુગાવાની સાચી સ્થિતિ અર્થતંત્રમાં સાધનોની પૂર્ણ રોજગારી બાદ ભાવ વધે ત્યારે સર્જાય છે, આવું ક્યા અર્થશાસ્ત્રી માને છે ?

(અ) માર્શિલ

(બ) કાઉથર

(ક) કેઇન્સ

(સ) પિગુ

(6) ચોખા આપીને કાપડ મેળવવાની આર્થિક વ્યવસ્થા

ક્યા નામે ઓળખાતી હતી ?

(અ) નાણાપ્રથા

(બ) બેન્કિંગ વ્યવસ્થા

(ક) સાટાપ્રથા

(દ) ઉધાર પ્રથા

(7) નીચેનામાંથી નાણાંના ક્યા વિલ્પમાં વિનિમય મૂલ્યનો
સૌથી સારી રીત સંગ્રહ થઈ શકે છે ?

- (અ) અનાજ
- (બ) પશુ
- (ક) પદ્ધતર
- (સ) સિક્કા

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

(1) વસ્તુવિનિમય પ્રથાનો અર્થ આપો.

➤ વસ્તુવિનિમય પ્રથા એટલે વસ્તુ કે સેવાના
બદલામાં અન્ય વસ્તુ કે સેવા મેળવવાની પ્રથા.

(2) માર્શલ આપેલી નાણાંની વ્યાખ્યા આપો.

➤ માર્શલના મતે, “કોઈ પણ સમયે અને સ્થળે કોઈ સંશય કે વિશેષ તપાસ વિના જેના દ્વારા વસ્તુઓ અને સેવાઓનો વિનિમય થઈ શકે તેને નાણું કહેવાય.”

(3) કુગાવો એટલે શું ?

➤ સતત ભાવવધારો એટલે કુગાવો.

(4) ખર્ચપ્રેરિત ફુગાવો કોને કહેવાય ?

➢ જો ફુગાવાનો ઉદ્દેશ ઉત્પાદન ખર્ચમાં થયેલા
વધારાને કારણે થયો હોય, તો તને ખર્ચપ્રેરિત ફગાવો
કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન 3. નીચેના પ્રશ્નોના ટ્રંકમાં જવાબ આપો :

(1) નાણાંના વિનિમયના માધ્યમ તરીકેના કાર્યને ચર્ચો.

➤ નાણું એ વિનિમયનું સર્વસ્વીકૃત માધ્યમ છે. તેથી નાણાંનું મુખ્ય કાર્ય આર્થિક વિનિમયો માટેનું માધ્યમ પૂરું પાડવાનું છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ વस્તુ કે સેવાનો વિનિમય નાણાંના માધ્યમ દ્વારા કરી શકે છે.

➤ દરેક વ્યક્તિ નાણાંના રૂપમાં પોતાની આર્થિક પ્રવૃત્તિનું
વળતર મેળવે છે અને એ નાણાં દ્વારા પોતાની
જરૂરિયાતની વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે. નાણાં ના
માધ્યમને કારણે વિનિમય અત્યંત સુગમ બની જાય
છે. એ. ટી., ખ્રોત બજારમાં અનાજ વેચીને નાણાં મેળવે
છે અને એ નાણાં દ્વારા તે બજારમાંથી પોતાની
જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ મેળવે છે.

➤ કોઈ કારખાનામાં કામ કરતો શ્રમિક તેને મળતા પગાર દ્વારા બજારમાંથી પોતાને જરૂરી ચીજો ખરીદી શકે છે. આમ, વિનિમયના સર્વસ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે નાણું આધુનિક અર્થવ્યવસ્થામાં ખૂબ મહત્વની કામગીરી બજાવે છે.

(2) નાણાંના મૂલ્યસંગ્રહના કાર્યને ચર્ચો.

- નાણાંના સ્વરૂપમાં વસ્તુઓ અને સેવાઓના મૂલ્યનો સંગ્રહ થઈ શકે છે. નાશવંત વસ્તુઓની જેમ નાણું સડી જતું નથી. વળી, નાણું ટકાઉ હોવા છતાં ભારેખમ વસ્તુઓની જેમ તેનો સંગ્રહ કરવાનું અગવડૃપ બનતું નથી.

➤ નાણાનો લાંબા સમય સુધી સંગ્રહ થઈ શકે છે અને તે વજનમાં હલકું હોવાથી તેની હેરફેર સરળતાથી થઈ શકે છે. નાણાંના સ્વરૂપમાં બચત કરવાનું સુગમ બને છે. ઘણી વાર વસ્તુ ઉંચી કિંમતે ખરીદી લેવાને બદલે નાણાં બચાવી રાખીને વસ્તુની કિંમત નીચી ઉત્તરે ત્યારે તેની ખરીદી કરી શકાય છે.

- આમ, મૂલ્યના સંગ્રહક તરીકેની નાણાંની કામગીરી અનેક રીતે અત્યંત ઉપકારક બની રહે છે.
- બીજા શબ્દોમાં, નાણાં એ ખરીદશક્તિનો સંગ્રહ છે.
- મૂલ્ય સંગ્રહક તરીકે નાણું સફળ હોવાથી લાંબા ગાળાની લેણાદેણા માટે નાણું એ ઉત્તમ સાધન છે. લોકોને નાણાંમાં વિશ્વાસ હોવાથી નાણાં દ્વારા દેવાની ચુકવણી સરળતાથી થઈ શકે છે.

► ટકાઉ વસ્તુઓ પણ લાંબા ગાળાની વપરાશથી ઘસાઈ જાય છે.
તેથી એવી વસ્તુઓના માધ્યમમાં લાંબા ગાળાની લેણાદેણ
કરવામાં આવે તોયે વસ્તુ પાછી આપવામાં આવે ત્યારે
લેણાદારને નુકસાન અને અસંતોષ થવાની શક્યતા રહે છે.
નાણાંના સ્વરૂપમાં કરાતી મુદતી ચુકવણીમાં આવો અસંતોષ
થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી, કારણ કે નાણાંને લાંબા સમય સુધી
સંગ્રહી શકાય છે તેમજ તેનું મૂલ્ય પ્રમાણમાં સ્થિર રાખી શકાય
છે.

(3) કુગાવાનાં લક્ષણો જણાવો.

- કુગાવાની વિવિધ વ્યાખ્યાઓને આધારે કુગાવાનાં નીચેનાં લક્ષણો સ્પષ્ટ થાય છે :
- કુગાવામાં ભાવસપાટીમાં સતત વધારો થાય છે.
- કુગાવો નાણાકીય ઘટના છે. તેથી અર્થતંત્રનાં બધાં જ ક્ષેત્રોમાં ભાવ વધે છે.

- કુગાવામાં ભાવસપાટીમાં સતત અને સર્વગ્રાહી વધારો થાય છે. તેથી નાણાંનું મૂલ્ય (ખરીદશક્તિ) ઘટતું જાય છે.
- પૂર્ણ રોજગારીની સ્થિતિ પછી પણ નાણાકીય આવક વધતાં ભાવસપાટી વધે છે, જે કુગાવાનું સર્જન કરે છે.
- કાયદા કે અંકુશો દ્વારા ભાવસપાટી દબાવી રાખી હોય. તો ભાવ ન વધતા હોવા છતાં દાબ કુગાવાનું સર્જન થાય છે.

પ્રશ્ન 4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :

- (1) નાણાંનો અર્થ આપી તેનાં કાચ્યો ટ્રેકમાં સમજાવો.
- સામાન્ય વ્યવહારમાં નાણું એટલે “સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવતી ચલણી નોટે અને સિક્કા” એવો અર્થી કરવામાં આવે છે. પરંતુ અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષામાં ‘નાણું’ શબ્દ એનાથી ઘણો વિશાળ અર્થ ધરાવે છે.

➤ અર્થશાસ્ત્રીઓએ નાણાંની વિવિધ વ્યાખ્યાઓ આપી છે.
એ વ્યાખ્યાઓને આધારે નાણાંની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે
આપી શકાય : “નાણું એટલે મૂલ્યના માપંડ તરીકે,
વસ્તુઓ અને સેવાઓના વિનિમયમાં ચુકવણીના સાધન
તરીકે તેમજ સોદાઓ અને દેવાંની પતાવટમાં બધા
જેનો નિઃશંકપણે સ્વીકાર કરતા હોય એવું માધ્યમ.”

► અર્થશાસ્ત્રી પ્રો. માર્શિલે નાણાંની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે
આપી છે: “કોઈ પણ સ્થળે કે સમયે, સંદેહ કિના કે
વિશેષ તપાસ કર્યા કિના, ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના
વિનિમયમાં જેનો બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય છે
તેને 'નાણું' કહેવાય છે: જો સિગારેટ, શંખ, ફોર વગેરેનો
એ રીતે સ્વીકાર થતો હોય, તો એ પણ નાણું ગણાય.

➤ એનાથી ઉલદું, ચલણી નોટો અને સિક્કાઓમાં
વિશ્વાસ ન રહેવાથી જો લોકો વ્યવહારમાં તેમનો
સ્વીકાર કરતા ન હોય તો અર્થશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ તે
'નાણું' રહેતાં નથી. આમ, મૂલ્યના માપંડ અને
વિનિમયના માધ્યમ તરીકે સર્વસ્વીકાર્ય હોવાનો
ગુણ એ નાણાંનું એક મૂળભૂત લક્ષ્ણ છે.

- નાણાં તરીકે કામ આપનારી વસ્તુ વડે પોતાની બધી ચુકવણીઓ કરી શકાશે એવો લોકોને વિશ્વાસ હોય, તો જ તેઓ એ વસ્તુનો નાણાં તરીકે સ્વીકાર કરે છે.
લોકોનો આવો વિશ્વાસ જે વસ્તુમાં સ્થાપિત થાય એ વસ્તુ નાણાં તરીકેની રોકડતા પ્રાપ્ત કરે છે.
- દા. ત., પ્રાચીન કાળમાં યુરોપમાં ઘેટું નાણાં તરીકે સ્વીકારાતું હતું.

➤ એ જ રીતે, જગતના જુદા જુદા દેશોમાં જુદા જુદા
સમયે શંખ, છીપલાં, અનાજ, કાપડ, ફોર વગેરેનો
નાણાં તરીકે ઉપયોગ થયો છે. એનાથી બલદું
દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછીના આર્થિક કટોકટીના
ગાળામાં યુરોપના અનેક દેશોમાં લોકોનો સરકારી
ચલણું પરનો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો હતો.

➢ જર્મન લોકો તેમના ચલણ માર્કને બદલે અને છટાલીના લોકો તેમના ચલણ લીરાને બદલે અમેરિકન સિગારેટને નાણાં તરીકે સ્વીકારવામાં વધુ સલામતી અનુભવતા હતા ! એ દેશોમાં સમગ્ર ચલણવ્યવસ્થામાં આમૂલ ફેરફાર કરવામાં આવ્યા ત્યારપણી ૪ લોકોનો ચલણી નોટો અને સિક્કામાંનો વિશ્વાસ પુનઃસ્થાપિત થયો અને સરકારી ચલણ ઝરી નાણાં તરીકે સ્વીકારાતું થયું.

- ટ્રંકમાં, (1) નાણું એ મૂલ્યનો માપદંડ છે. (ii) નાણું એ વિનિમયનું સર્વસ્વીકૃત માધ્યમ છે. (iii) સોદાઓ અને દેવાંની પતાવટમાં નાણાં વ્યાપક રીતે ઉપયોગી છે.
- નાણાંનાં કાર્યો : નાણાંનાં મુખ્ય કાર્યો નીચે મુજબ છે :
  1. **વિનિમયના માધ્યમ તરીકેનું કાર્ય :**
- નાણું એ વિનિમયનું સર્વસ્વીકૃત માધ્યમ છે.

➤ તેથી નાણાંનું મુખ્ય કાર્ય આર્થિક વિનિમયો માટેનું માધ્યમ પૂર્ણ પાડવાનું છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ વસ્તુ કે સેવાનો વિનિમય નાણાંના માધ્યમ દ્વારા કરી શકે છે. એરેક વ્યક્તિ નાણાંના રૂપમાં પોતાની આર્થિક પ્રવૃત્તિનું વળતર મેળવે છે અને એ નાણાં દ્વારા પોતાની જરૂરિયાતની વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે. નાણાંના માધ્યમને કારણે વિનિમય અત્યંત સુગમ બની જાય છે.

➤ દા. ત., ઘેરૂત બજારમાં અનાજ વેચીને નાણાં મેળવે છે
અને એ નાણાં દ્વારા તે બજારમાંથી પોતાની જરૂરિયાતની
ચીજવસ્તુઓ મેળવે છે. કાપડની મિલમાં કામ કરતો
શ્રમિક તેને મળતા પગાર દ્વારા બજારમાંથી પોતાને
જરૂરી ચીજો ખરીદી શકે છે. આમ, વિનિમયના
સર્વસ્વીકૃત માધ્યમ તરીકે નાણું આધુનિક
અર્થવ્યવસ્થામાં ખૂબ મહત્વની કામગીરી બજાવે છે.

2. મૂલ્યના માપદંડ તરીકેનું કાર્ય :

➤ નાણું એ વસ્તુ કે સેવાના મૂલ્યનો માપદંડ છે. જેમ કાપડ
મીટરમાં, દ્વધ લિટરમાં, અનાજ ગ્રામમાં માપી શકાય છે,
તેમ વસ્તુ કે સેવાનું મૂલ્ય નાણાંના એકમોમાં માપી
શકાય છે. વસ્તુવિનિમયની પદ્ધતિમાં દરેક વસ્તુનું મૂલ્ય
બીજુ અગણિત વસ્તુઓની તુલનામાં આંકવાનું રહેતું.
નાણાંના ઉપયોગથી એ મુશ્કેલી દ્વારા થઈ છે.

► દરેક વસ્તુ કે સેવા નાણાંના રૂપમાં ચોક્કસ મૂલ્ય (કિંમત) ધરાવતી હોવાથી જુદી જુદી વસ્તુઓ અને સેવાઓનાં મૂલ્યોની તુલના કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. જ્યારથી નાણું વિનિમયના માધ્યમ તરીકે સ્વીકૃતિ પામ્યું છે ત્યારથી મૂલ્યના માપદંડમાં ચોક્કસાઈ અને નિશ્ચિતતા આવી છે. નાણાંમાં દરેક વસ્તુનું મૂલ્ય વ્યક્ત થયેલું હોય છે અને એ મૂલ્ય બધી વ્યક્તિઓ માટે સરખું હોય છે.

3. મૂલ્યના સંગ્રહક તરીકેનું કાર્ય :

- નાણાંના સ્વરૂપમાં વસ્તુઓ અને સેવાઓના મૂલ્યનો સંગ્રહ થઈ શકે છે. નાશવંત વસ્તુઓની જેમ નાણું સડી જતું નથી. વળી, નાણું ટકાઉ હોવા છતાં ભારેખમ વસ્તુઓની જેમ તેનો સંગ્રહ કરવાનું અગવડરૂપ બનતું નથી.

➤ વળી, નાણું ટકાઉ હોવા છતાં બારેખમ વસ્તુઓની જેમ તેનો સંગ્રહ કરવાનું અગવડારૂપ બનતું નથી. નાણાંનો લાંબા સમય સુધી સંગ્રહ થઈ શકે છે અને તે વજનમાં હલકું હોવાથી તેની હેરફેર સરળતાથી થઈ શકે છે. નાણાંના સ્વરૂપમાં બચત કરવાનું સુગમ બને છે.

➤ ઘણી વાર વસ્તુ ઉંચી કિંમતે ખરીદી લેવાને બદલે
નાણાં બચાવી રાખીને વસ્તુની કિંમત નીચી ઊતરે
ત્યારે તેની ખરીદી કરી શકાય છે. આમ, મૂલ્યના
સંગ્રહક તરીકેની નાણાંની કામગીરી અનેક રીત
અત્યંત ઉપકારક બની રહે છે. બીજા શબ્દોમાં,
નાણાં એ ખરીદશક્તિનો સંગ્રહ છે.